

UBOJ MILIČNIKA ALOJZA BARTOLA AVGUSTA 1955 NA RADGONSKEM MOSTU

Sprejeto

1. 11. 2021

Izdano

31. 3. 2022

IVAN RIHTARIČ

Murska Sobota, Slovenija.

E-pošta: ivan.rihtaric@gmail.com

DOPISNI AVTOR

ivan.rihtaric@gmail.com

Ključne besede:

Franc
Rihtarič,
Alojz
Bartol,
most,
pobeg,
skrivanje,
sodni
proces,
ustrelitev

Povzetek Na mostu čez reko Muro v Gornji Radgoni je bil 2. avgusta 1955 ustreljen miličnik Alojz Bartol. Osumljenec je zbežal čez državno mejo v Avstrijo, kjer je bil prijet in naslednji dan odpeljan z vlakom proti Gradcu a je orožnikoma pobegnili in se vrnil čez Prekmurje domov. Skrival se je ter vlamljal v trgovine kmetijskih zadrug, kmetij, gostiln in KLO (krajevni ljudski odbor) na širšem območju Slovenskih goric, Podravja, Haloz, Kozjanskem in celo na sosednjem Hrvaškem. Spretno se je izmikal organom pregona s pomočjo sodelavcev in sorodnikov, vse do 1. marca 1958 ko je bil aretiran na seniku svoje stare matere v Očeslavcih. Na sodnem procesu v Mariboru (december 1958 - april 1959) mu je obtožnica očitala 84 kaznivih dejanj, a so mu jih dokazali le 45. Bil je obsojen na smrt z ustrelitvijo. Po pritožbah na Vrhovno sodišče LRS in na Vrhovno sodišče FLRJ ter po zavrnitvi prošnje za pomilostitev je bil ustreljen 30. oktobra 1959. O Francu Rihtariču še danes živi med ljudmi veliko zgodb, anekdot in postal je mit, imenovan tudi Štajerski Robin Hood

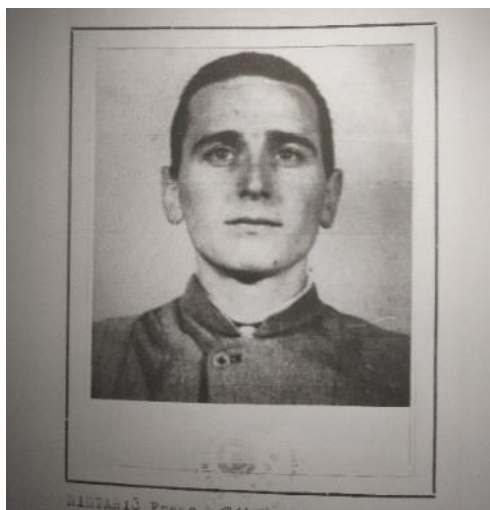
1 Uvod

2. avgusta 1955 se je 20 minut po polnoči na meddržavnem mejnem prehodu ob mostu čez reko Muro v Gornji Radgoni odigrala tragedija. Odjeknila sta dva strela in zadet je bil obmejni miličnik Alojz Bartol. Iz dokumentov zaslišanj in izpovedi prič z avstrijske strani je bil osumljenec Franc Rihtarič (1929-1959), ki pa je izpovedal pozneje v zaporu v Mariboru julija 1958 svojo verzijo o streljanju in pozneje še več vezij. Zapisnik o ogledu » na licu mesta » pri mostu je zapisalo Okrajno sodišče v Gornji Radgoni.

Slika 1: Alojz Bartol

Vir: lasten

Slika 2: Franc Rihtarič, leta 1954

Vir: lasten

Ogleda, od 6. do 8,44 ure, so se udeležili: sodnik Anton Novak, zapisničarka Pepca Horvat, javni tožilec za okraj Ljutomer Dušan Rihtaršič, pooblaščen poizvedovalni organ pri TNZ Ljutomer Jože Govednik, pooblaščen poizvedovalni organ pri TNZ Ljutomer Miro Cizej, komandir postaje Ljudske milice (v nadaljevanju: PLM) Gornja Radgona Edo Kranjčevič, kapetan JLA vojna pošta Gornja Radgona Peter Davidović, šef urada za inozemsko službo v Ljutomeru Stane Pečar ter tehnični organ TNZ Maribor Leopold Zavec.

Zapisali so, da je tik ob stražarnici most čez reko Muro, širok 7 m, od ceste do mejne rampe je oddaljenost 7 m, stražar pa je bil oddaljen od te rampe 5,5 m. Približno 3 m od ceste na hribu je bil električni drog, na nasprotni strani vhoda na most z dvema svetilkama. Pod hribom je bil pomožni transformator, ki je bil postavljen zaradi gradnje mostu, ki je bil zgrajen leta 1952. Iz grajskega hriba se je dalo priti na križišče cest za tim. Zgornji in Spodnji Gris. Hrib je poraščen s koprivami in raznim drugim plevelom, zmes pa je tudi nekaj dreves. Ponoči je težko videti iz stražarnice, če kdo prihaja po tej poti, ki vodi iz gradu do ceste pred stražnico.

Na začetku mostu so se na desni strani na deskah našle krvne sledi, že strnjene. Na tleh je bila razlita kri, okoli tri četrtine litra, ki pa je bila pomešana z neko sivkasto snovjo. V razdalji okrog 75 cm od tega krvnega madeža so bili vidni slabi krvni brizgi na lesenem in železnem ogrodju mostu. Dober meter od tega mesta so bile v ogrodju mostu luknje, ki so jih povzročile šibre oz. svinčena zrna. Našli sta se tudi dve svinčeni zrn, št. 4. Na zgornji rampi mostu se je našlo 10 sledov svinčenih zrn, na oporniku pa še 6. Svetilka na električnem drogu je bila razbita, steklo pa je ležalo na tleh. V njenem senčniku, ki pa je ostal na drogu, se vidijo tri majhne luknjice, ki naj bi bile od svinčenih zrn lovske puške.

Na cesti pred mostom se je našel del lovskega čepa, štirje kosi, narejeni iz debelejšega blaga in se je predvidevalo, da je to bila domača izdelava. V bližini transformatorja so se našle sledi hoje, poznajo se delno na zemlji oz. na cesti od bose noge. Razločno sled je bilo opaziti kot sled pete in del stopala na dveh mestih. Pot, ki voda od gradu po hribu ima celo naklon okoli 65 stopinj. Tik ob mestu, kjer je transformator je vidna sled hoje, tam je akacijev grm visok okoli 1,5 m. Sam pogled na cesto je zakrival transformator širok 3 m in visok okoli 10 m. Ob poti, ki vodi z gradu proti glavni cesti, je drevje, tudi večje. Nekako 4 m pred omenjeno akacijo je teren bolj brisan. Iz stražarskega mesta na mostu je ta teren pregleden, ostali teren pa nepregleden. Ob natančnem pregledu se je opazilo, da so bili vršiči kopriv osmojeni s smodnikom. Na listu akacije so bili opaženi sledovi prebitja ter volnene vlaknice temnorjave barve, ki so bile po zunanjem videzu enake kot so bili čepi, ki so se našli na cesti.

Prav izza tega akacijevega grma naj bi storilec streljal na stražarja Bartola in to dvakrat, enkrat na stražarja in drugič na luč na drogu. Kos klobučevine oz. čep, ki se je našel z akacijevo vejico ter sledovi nekega vlakna na enem od teh listov so predali Leopoldu Zavcu. Ta je celotno situacijo fotografiral ter skiciral. V fotografskem albumu je bilo 8 fotografij in skica, a so fotografije slabo ohranjene zaradi zlepljenosti. Fotografije so prikazovale: «1. Situacijska slika kraja uboja Bartol Alojza, 2. Ožji predel kjer je bil umorjen Bartol Alojz, 3. Mesto od koder je storilec streljal na Bartol Alojza, 4. Sled v travi, ki jo je zapustil storilec Rihtaršič F., 5. Električna luč na katero je storilec streljal, 6. državni prehod – most preko katerega je pobegnil storilec Rihtaršič Franc, 7. Lesena greda v kateri so vidni sledovi zrn lovske puške in 8. Mlaka krvi na mestu kjer je bil umorjen Bartol Alojz» Preiskalo se je tudi bližnjo okolico mostu, če bi se kje našla morda puška a je niso našli. Sumilo se je, da je storilec puško odvrigel v reko Muro, a je niso preiskovalci pregledali.

2 Potek dogodka

Kot je potrdil Tone Susič iz obmejnega poverjeništvu v Gornji Radgoni, stanujoč v Kardeljevi 25/6 je bil prvi na prizorišču streljanja Franc Verlec, miličnik PLM Gornja Radgona. Takoj je bil poklican k ranjenemu Bartolu radgonski zdravnik dr. Franc Repič. Ranjenec je bil nato prepeljan v bolnico v Mursko Soboto od tamkaj pa v Splošno bolnico v Maribor a je tam ob 4,15 uri umrl. Strela so slišali Jože Kos, miličnik radgonske PLM, Draga Zamuda, gospodinja, Jože Kaučič, mesar in Marko Ančević, carinski nadzornik, vsi iz Gornje Radgone¹.

Izjavo o dogodku so pisno podali miličniki Tone Susič, Franc Verlec, oba 10. avgusta 1955 in Jože Novak šele 15. novembra 1958. Tone Susič se je spominjal, da ga je Verlec poklical po telefonu k mejni stražarnici in je okoli 0,27 ure prišel do njega v pisarno na PLM in sta skupaj pohitela do mejnega prehoda. Po prihodu sta takoj preiskala bližjo okolico, če bi morda kje koga zalotila. Verlec je takoj obvestil nadrejene kaj se je zgodilo, organiziral prvo pomoč Bartolu ter njegov prevoz v bolnico, kamor ga je tudi spremljal. Opazil je, da je bil Bartol ranjen v desno stran telesa, najtežje v glavo².

Franc Verlec je bil v službi kot stražar na meji 1. avgusta. Ob 22. uri ga je zamenjal Alojz Bartol, sam pa je odšel domov spat (Kerenčičeva ulica 5). Ob 0,20 uri ga je poklical miličnik Jože Kos in povedal, da naj gre na most, ker je slišal dva strela. Ko je prišel Verlec do mostu jer bila tema. Zaradi varnosti je poklical dvakrat Bartola, povedal svoje ime in priimek ter ga pozval, da naj ne strelja nanj a ni bilo odgovora. Naglo je skočil v stražnico in hotel prižgati luč na drogu, ki je bil blizu mostu. Luč se seveda ni prižgala, zato je pa uspešno prižgal luč, ki je osvetljevala pločnik pred stavbo. Takrat je opazil na tleh, nedaleč od mostu, ležečega na hrbtu na tleh, vsega v krvi. V odprti torbici je imel še svojo pištolo. Poklical je dežurnega na obmejno poverjeništvu Antona Susiča. Nato je stekel še do Susiča in sta se vrnila na most, ko je Bartol še kazal znake življenja. S kolesom se je odpeljal na PLM, da bo obvestil ostale miličnike o tem dogodku³.

¹ Pokrajinski arhiv Maribor (v nadaljevanju. PAM), Fond: Okrožno sodišče Maribor 1945-1978, sign. SI_PAM/0725, fasc. Uboj miličnika Bartol Alojza, LI, šk. 662 in Fotografski album (pravilno Rihtarič Franc in ne Rihtaršič Franc)

² PAM, Izjava Toneta Susiča (10.8.1955), šk.662

³ PAM, Izjava Franca Verleca (10.8.1955), šk.662

Jože Novak je podal izjavo šele 15.novembra 1958, ko je bil Franc Rihtarič že v zaporu v Mariboru. Spominjal se, da ga je ob 0,20 uri poklical kolega Franc Verlec, ker je ta slišal strele na mostu. Ko je prišel do mostu, je tam bil že komandir PLM Edi Kranjčevič, ki se je predtem pripeljal tja s kolesom. S službenim psom so iskali sledi, ki bi pokazale smer prihoda storilca. Sled je vodila do samega vhoda v gornjeradgonski grad. Ljudje so govorili, da naj bi imel Franc Rihtarič na gradu svoje dekle. Novak se je spominjal, da so glede na dogodek takoj sklepali, da je streljala na Bartola oseba, ki je verjetno nato pobegnila preko mostu v Avstrijo.

Zaradi te domneve so odšli do avstrijske mejne rampe, Jože Novak, Franc Lovše in menda še tudi komandir Edvard Kranjčevič. Avstrijske obmejne žandarje, bilo jih je že več, so vprašali ali je kdo pribežal po mostu k njim, ker jim je ta oseba ubila stražarja na slovenski strani. Avstrijci so bili v začetku redkobesedni in so povedali, da je k njim pribežala le ena oseba. Slovenec Senekovič, ki je bil v njihovi službi je obljubil, da bodo dobili podatke kasneje. Na vprašanje, če je oseba, ki je streljala, na avstrijski strani o tem kaj povedala ni bilo odgovora. Čez približno 15 minut sta na slovensko stran mostu prišla orožnik Senekovič in komandir njihove orožniške postaje. Avstrijski komandir je ob pogledu na mlako krvi povedal «Prekleti bandit«, Senekovič pa je pokazal osebno izkaznico Franca Rihtariča, rekoč, » da je to je tisti, ki je ubil vašega miličnika«. Pospravila sta izkaznico in se vrnila na avstrijsko stran. Ker se je sumilo, da je bil Bartol ustreljen s puško in da jo je storilec odvrigel v reko Muro takoj po streljanju so vztrajno iskali puško. Izvedli so celo rekonstrukcijo tako, da so lovsko puško navezali na vrv in jo vrgli v Muro. Tok je puško odvrlekel in so sklepali, da jo je reka polagoma kotalila še dalje po dnu⁴.

⁴ PAM, Zapisnik o zaslišanju priče na postaji LM Ptuj (15.11.1958), šk.662

3 Izvor puške

Izvor oz. lastništvo puške s katero naj bi storilec streljal je vodila morda do posestnika Alojza Lončariča (rojen 20.6.1910) iz Negove št. 61. Ta je namreč, ko je osumljeni Franc Rihtarič že bil v mariborskem zaporu 18.marca 1958, na zaslišanju na PLM Videm ob Ščavnici (zasliševalec Filip Dolinšek in zapisnikar Viktor Miholič ter v nadaljevanju še zasliševalec Mirko Fišer z zapisničarko Marijo Gorjup, oba iz Maribora) kot priča opisal krajo lovske puške v noči z 22. na 23. julij 1955. Puška je bila lovska, petelinka, kalibra 16 mm, ki jo je imel lastnik že nekaj let. Puška mu je bila ukradena iz nezaklenjene omare v zadnji sobi. V sobo je lahko storilec prišel skozi nezaklenjena vrata, še lažje pa skozi pritlično nezavarovano okno, ki takrat niti ni bilo zaprto. Lastnik je namreč takrat gradil hišo, ki je bila v tim. surovem stanju ter še brez oken. Tisti dan je bil državni praznik in pred polnočjo huda nevihta. Storilec je najverjetneje izkoristil odsotnost moža in žene, ki sta za dobro uro odšla iz sobe k otrokom, ki so spali v šupi, od tam pa so nato vsi odšli v začasno kuhinjo, ker so se otroci bali grmenja.

Lastnik je tatvino opazil naslednje jutro, ko je na oknu zadnje sobe zagledal denarnico, ki so jo hranili v isti omari kot puško. Denarnica je bila prazna, pa tudi puške ni bilo v omari. Kar sam se je lastnik odpravil iskat sledi za storilcem in odkril pod oknom še na sveže razkopani zemlji več sledov bose noge odrasle osebe. Storilec je odnesel poleg puške še 3 ali 4 polne naboje za lovsko puško kalibra 16 mm, napolnjene s črnim smodnikom in šibrami števil. 4. ali morda s števil. 6. ter 500 dinarjev. V omari je lastniku ostal pas napolnjen z lovskimi naboji, ki jih storilec morda ni opazil.

Puška je bila že precej izrabljena, ni bila starejše izdelave, saj se je zapirala na vrhu, vredna pa je bila okoli 15.000 dinarjev in imela usnjen pleteni jermen. Njene strelske sposobnosti je opisal, da » je leva cev nosila precej skupaj, desna pa je prilično škropila«. Puško je lastnik večkrat preizkušal na razdalji 30 korakov in je takrat desna cev razškropila zrna v krogu, leva pa od 50 do 60 cm. Naboj za lovsko puško je polnil lastnik sam, včasih z dimnim, včasih z brezdimnim smodnikom in vstavljajal zrna - šibre števil.4. Zamaški za naboje so bili papirnati, pa tudi iz klobučevine, belih pa ni lastnik nikoli kupoval. Metilke je uporabljal lastnik za dimni smodnik, tulce pa različno za dimni smodnik, slabše za dimni in boljše za brezdimni smodnik. Lončarič je krajo takoj prijavil na PLM Videm ob Ščavnici in sta ga obiskala miličnika in si ogledala prostore in ga izpraševala. Po uboju na radgonskem mostu so Lončariču

miličniki povedali, da je bil verjetno Bartol ustreljen prav z njegovo ukradeno lovsko puško. Lončarič je začel sumiti, ker je zvedel, da sta bila s pobeglim Francem Rihtaričem povezana tudi Franc Klobasa in Zvonko Brenčič, prav slednjega. Ta je namreč prejšnja leta večkrat pomagal pri Lončaričevih pri mlačvi, menda leta 1954. Brenčič se je pri njemu spoznal preko svoje tete Alojzije Vogrin, ki je stanovala v Negovskem vrhu in je bila prejšnja leta Lončaričeva sosedka. Pozneje je Lončarič kupil to posestvo, kjer je bila takrat Alojzija Vogrin podnajemnica, a sedaj v letu 1958 stanuje v Trotkovi. Tako naj bi Brenčič lahko vedel, da je imel Lončarič lovsko puško a ni bil popolnoma prepričan, da mu jo je ukradel prav on. Kmalu po tatvini puške sta Lončarič in PLM Videm ob Ščavnici prijavila na takratno Tajništvo za notranje zadeve (v nadaljevanju: TNZ) Ljutomer ukradeno puško za izbris iz registra tega lovskega orožja⁵. Je pa se nekoliko zapletlo pri dokumentaciji za omenjeno lovsko puško. Prejšnji zasliševalec Filip Dolinšek je namreč moral pojasniti zakaj ni bilo v arhivih PLM v Vidmu ob Ščavnici ali v Gornji Radgoni prijave o ukradeni lovski puški. Pojasnjeno je bilo, da je menda vzrok v tem, ker je bila Negova izvzeta septembra 1955 iz pristojnosti dotedanje PLM in dodeljena k PLM Gornja Radgona. Je pa bilo pravilno zabeleženo v registru, da je bil lastnik lovske puške štev. 1097 Alojz Lončarič, ki je imel za njo veljavni orožni list⁶.

Na zaslišanju kot priča, 28.3.1958 v Mariboru na TNZ, je Ivan Kežman (rojen 6.5.1933) iz Hercegovščaka, št.22, kraja pri Gornji Radgoni, dodal svojo zgodbo o puški in morebitnem storilcu Francu Rihtariču. Kot delavec na Vinogradniškem posestvu Gornja Radgona je opazil, nekako pet dni pred ubojem Bartola, v vinogradu omenjenega podjetja moškega, starega okrog 25 ali 26 let »...bil je večji kot je on sam (165 cm) in je imel lovsko puško na desnem ramenu in majhno torbico. Srečanje z neznanecem, ki ga je Kežman takoj ocenil, da ni domačin in ne lovec, je bilo v večernih urah in sta se tudi pozdravila. Po soočenju Ivana Kežmana in Franca Rihtariča v Mariboru pa je Kežman izjavil da je preteklo že 3 leta od dogodka v vinogradu in da za osebo, ki mu je bila pokazana » ne morem reči niti da je bila ta prava«⁷.

Svoje zgodbe oz. trditve o tem, kdo naj bi resnično streljal 2.avgusta 1955 ob 0,20.uri na miličnika so imeli Franc Rihtarič, avstrijski žandarji in slovenski preiskovalci.

⁵ PAM, Zapisnik o Zaslišanju priče (18.3.1958), fasc. V., Tatvina lovske puške na škodo Lončarič Alojza, š.k. 661

⁶ PAM, Uradni zaznamek (24.3.1958), š.k.661

⁷ PAM, Zapisnik o zaslišanju priče (28.3.1958), š.k.662

Franc Rihtarič je na zaslišanjih vztrajal, da je za uboj miličnika bil dogovorjen z nekim Škrjanc Francem, kateri naj bi bil doma blizu Črnomlja in da živi (leto 1958) v emigraciji ter z nekim Jakom. Ob prvem zaslišanju, ko ga je zasliševal Albin Logar iz Državnega sekretariata je povedal, da je na miličnika streljal Jaka, pri vseh ostalih zaslišanjih pa da je streljal Škrjanc Franc. Opisal je oba; Škrjanc ali tudi Škerjanc ali Škorjanc, visok okoli 170 cm, študent, v ilegali že od 1949 ali 1950 in star okoli 30 let. Jaka naj bi bil enake postave, visok okoli 165 cm, črnih las in neznanega prebivališča. Že 2. marca 1958 oz. naslednji dan po aretaciji je Franc Rihtarič bil v zaporu v Mariboru zaslišan in je uboj miličnika Bartola zanikal in povedal svojo zgodbo: Leta 1950 ko se nahajal v Avstriji v taborišču Strass je tam spoznal Trstenjak Zvonka doma iz Središča pri Dravi, okraj Maribor. Trstenjak naj bi ga v tistem času spoznal z nekim Godvanjem, po rodu Slovencem, ki je bil med nemško okupacijo veletrgovec v Ormožu ali na Ptuj in da zdaj stanuje v Strassu ali Gradcu. Prav pri Godvajnu bi naj Rihtarič spoznal Škerjanca, s katerim se je pri njem srečal dvakrat. Škerjanc naj bi bil doma iz okolice Črnomlja, ki je kot emigrant večkrat prihajal k Godvanju, ki bi naj delal za emigrante in bi Škerjanc pri njem dobival razna navodila in naloge za kurirske posle. Škerjanc naj bi kot ilegalni kurir prihajal v Jugoslavijo.

Marca 1955 naj bi Rihtariča s trkanjem na okno poklical Škerjanc, ki je bil v družbi z Jakom. Oba sta bila oborožena, Škerjanc s pištolo, Jaka pa z lovsko puško. Škerjanc naj bi Rihtariča nagovarjal, da naj z njim ob povratku pobegne čez državno mejo v Avstrijo. Dogovorili so se, da se čez okoli 2 meseca srečajo pri negovskem ribniku, pri ribogojnici, ki je v neposredni bližini negovskega gradu. Škerjanec in Jaka pa sta nadaljevala pot proti Hrvaški s ciljem v Zagrebu.

13. junija 1955, ko je bil Rihtarič že v ilegali, naj bi se vsi trije srečali na dogovorjenem mestu in so nato v negovskih gozdovih skrivali še okoli 2 meseca, oz. do dneva, ko so odšli na radgonski hrib. Že prejšnji večer so iskali primerne priložnosti, da bi lahko preko mostu prišli na avstrijsko stran. V noči z 1. na 2. avgust 1955 so se približali radgonskemu mostu tako, da je Rihtarič stal skrit za transformatorjem, a Škerjanc in Jaka pa da sta stala okoli 20 m oddaljena od njega na hribu. Dogovorili naj bi se, da bo Jaka, ki je imel lovsko puško ustrelil miličnika in v tistem trenutku naj bi vsi trije skočili na most, v sredini pa skočili v Muro in preplavali na avstrijsko stran. To naj bi naredili zaradi tega, da jih avstrijski obmejni organi nebi aretirali. Ko je Jaka ustrelil miličnika je Rihtarič takoj skočil na most in pobegnil v Avstrijo. Škerjanc in Jaka pa naj zaradi prihoda miličnikov nista mogla več priti do mostu in sta zato skočila levo od mostu v Muro.

4 Zaslišanje

Na zaslišanju pri avstrijskih oblasteh naj jim Rihtarič o Škerjancu in kaki osebi nebi nič povedal, saj si je izmislil, da sta z njim bila neki Šinkovec in Mlinarič, ki da sta skočila zaradi prihoda slovenskih miličnikov v Muro. Žandarji so z žepnimi svetilkami iskali ob obrežju Mure a ju niso našli. Zasliševalcu Albinu Logarju je pojasnil, da si je izmislil druga priimka, ker ni hotel Škerjanca in Jake izdati, ker bi ju lahko avstrijske oblasti pozneje tudi aretirale, če bi zasliševalcem povedal za njuna prava priimka⁸.

TNZ Maribor je aprila 1958 zaslišalo Zvonka Trstenjaka, kmetijskega tehnika rojenega 25.11.1929 iz Obreža št.41 pri Središču ob Dravi. Izpovedal je, da je 6.julija 1950 pobegnil v Avstrijo in bil po prijettu 14 dni v taborišču v Strassu. Po izpustitvi je bil zaposlen pol leta v neki vrtnariji v Gradcu. Aprila 1951 so ga avstrijske oblasti vrnile v Jugoslavijo, kjer je bil nekaj časa v preiskavi zaradi suma raznih dejanj, nato pa izpuščen na prostost. Že v prvih dneh bivanja v taborišču Strass ga je obiskal bivši trgovec Gotwein iz Ormoža in ga spraševal o razmerah v Jugoslaviji, o opremi vojaštva, življenju kmetov, plačah, kako napreduje industrija in o podobnem. Trstenjak je tudi povedal, da ga je poznal že iz Ormoža in ga vedno klical kot »gospod Gotwein«.

Na glavni obravnavi na okrožnem sodišču v Mariboru, v decembru 1958, pa je Franc Rihtarič zanimal sostorilstvu pri uboju Bartola in spremenil svoj zagovor z novo zgodbo: Z nekim Ivanom Kreslarjem naj bi skupno s pomočjo napolnjene avtomobilske zračnice preplavala Muro kakšnih 300 m višje od radgonskega mostu že 1. avgusta okrog polnoči. Odšla sta do stanovanja Helene Ornik v Radkersburgu blizu bolnice. Ko je odšel od nje okoli poltretje ure zjutraj so ga blizu mostu pri bolnici aretirali žandarji in ga odpeljali na zaslišanje na stanovanje Ornikove. Ker je bil oblečen v suho in zlikano obleko mu žandarji niso verjeli, da je priplaval čez Muro. Pri Ornikovi so našli njegovo mokro obleko in njegove dokumente ter so tako sklepali, da naj ne bi bil storilec uboja miličnika Bartola. Na zaslišanju je priznal, da je priplaval z njim tudi Ivan Kreslar. Iz razgovorov orožnikov je slišal, da po uboju sploh nobeden avstrijski orožnik ni bil na mostu, ker je šel službujoči orožnik klicat na postajo druge orožnike, ko je zaslišal na slovenski strani strel. Svojo zgodbo je zaključil, da je šele pozneje izvedel od Škerjanca, da je ta ustrelil miličnika Bartola v

⁸ PAM, Uradni zaznamek TNZ Maribor (2.3.1958), šk. 662

družbi s Smodišem. Avstrijci so Franca Rihtariča aretirali zaradi suma izvršitve kaznivih dejanj na območju Avstrije a jim je pozneje pobegnil in se vrnil v Slovenijo⁹. Že predtem pa je TNZ Maribor julija 1958 pozvalo vsa TNZ v okrajih, da naj na svojih območjih temeljito preverijo, če se dejansko nahaja kakšen Škrjanc v emigraciji in da naj pri preverkah uporabijo vsa razpoložljiva sredstva, kljub temu » da je Rihtaričeva izjava malo verjetna ». TNZ je prejelo depeše od » vseh okrajev v republiki » (Trbovlje, Murska Sobota, Ljubljana, Kranj, Novo mesto, Koper, Celje, Nova Gorica). Le v depeši TNZ Koper so sporočili, da se od leta 1956 (popravljen v tipkopisu iz 1954 na 1956) nahaja v emigraciji v Trstu Viktor Škerjanc, sin Viktorja, rojen 30.6.1922 v Razdrtem, nazadnje stanujoč v Velikem otoku 31 pri Postojni, po poklicu krojač, visok okoli 172 cm, čokate postave in črnih las, ki » po našem mnenju ne pride v poštev »¹⁰.

Na glavni obravnavi je obtoženi Franc Rihtarič predlagal, da se naj o njegovi zadnji zgodbi zaslišijo osebe iz Avstrije, kar mu je sodišče ugodilo. Na okrajno sodišče v Radkersburg so predlagali zaslišanje šestih oseb: 1. Kreslar (ali Kresler) Ivan, vulgo Steinhaus, nezakonski sin veleposestnika, stanujoč v Deutschlandsbergu, 2. Smodiš N., stanujoč kot podnajemnik v Radkersburgu, Kamnikerstrasse 17 ali 27, ki naj pove ime in priimek ter naslov Škerjanca iz Leibnitza/Lipnica, ker je Škerjanc njegovo ilegalno ime, 3. oseba, ki se skriva pod ilegalnim imenom Škerjanc, 4. Ornik Helena, posestniška hči iz Radkersburga, 5. Wolf Alfred, orožnik iz Radkersburga in 6. Eisner Karl, carinski kontrolor (»Zollwachkontrollor«) iz Radkersburga¹¹.

Avstrijski sodni organi so na Državni sekretariat za pravosodno upravo v Ljubljano februarja 1959 poslali zahtevane podatke, ki so jih takoj v originalih in overjenih prevodih odstopili okrožnemu sodišču v Maribor. Komanda žandarmerijske postaje iz Radkersburga je okrajnemu sodišču Radkersburg sporočila, da v mestu ne stanuje nobena oseba z imenom Smodiš, tudi ni stanovala leta 1955. ter da Kamnikerstrasse ima le 10 hišnih števil in ne 17 ali 27, pa tudi, da v hiši št. 7 ni stanovala nobena oseba z imenom Smodiš in da tudi oseba N. Škerjanc ni registrirana v mestu in ne v okrajnem glavarstvu Radkersburg. Kot najvažnejše sporočilo pa je bilo, » da je Franc Rihtarič bil dne 2.8.1955 aretirán pri obmejni postaji Radkersburg (most na Muri) neposredno po ilegalnem prekoračenju meje. On ni imel po prestopu meje nobene

⁹ PAM, Okrožno sodišče Maribor, Opr. štev. K 547/58-696 (17.12.1958), šk. 660

¹⁰ PAM, Uradni zaznamek TNZ Maribor (17.7.1958), šk. 662

¹¹ PAM, Okrožno sodišče Maribor, Opr. štev. K 547/58 -696 (17.12.1958), šk. 660

priložnosti obiskati civilne osebe «¹². Tudi za Heleno Ornik se je izkazalo, da v mestu in tudi ne v Altneudörfu ni bila prijavljena, sta pa v bližini deželne bolnice stanovali prej neka Ljudmila in Apolonia Ornig, ki pa sta že obe umrli¹³.

Zaslišana sta bila tudi oba žandarja, Karl Eisner in Alfred Wolf. Okrajno sodišče za kazenske zadeve v Gradcu je zaslišalo 23.1.1959 Karla Eisnerja (45 let, stanujoč v Gradcu Au 17 pri Wunderlu), ki je » bil oproščen čuvati uradno tajnost« in je zato povedal, da je bil v noči od 1.na 2. avgust 1955 v službi na mostu v Radkersburgu. Ob 0,20. uri je stal 20 korakov oddaljen od avstrijske carinske pregrade s pogledom na Gornjo Radgono in videl, da je jugoslovanski miličnik sedel na zahodnem koncu mostu. Kmalu nato je zaslišal strel. Strelec je moral stati na polovici višine transformatorja, ker je od tam videl izlivni ogenj iz puške in miličnik je padel s stola. Kmalu je zaslišal še drugi strel, ki je zadel svetilko in postalo je popolnoma temno. Umaknil se je v carinsko kočo in čakal, ko je zaslišal tihe korake po mostu. Z naperjeno pištolo v desni roki je izstopil in, ko je prišla bližajoča se oseba v bližino luči, je opazil, da je to mladi fant, ki ni v roki držal nobenega predmeta. Ustavil ga je z »Stoj, carinska straža, roke kvišku !«. Vprašal ga je, kaj se je zgodilo na slovenski strani in dobil odgovor. » Mi smo vam ustrelili enega partizana, on leži na tleh, sedaj je zopet eden manj « Kmalu je Eisnerja zamenjal Karl List, višji carinski stražni revizor, ko je prišel še zraven tudi žandarmerijski čuvaj Alfred Wolf. Rihtarič je žandarja vprašal, če ni videl njegovega tovariša priti čez mejo, a ta razen njega ni opazil nobene druge osebe. Čez 10 minut so prišli tudi jugoslovanski carinski uradniki na kraj nesreče in pripeljali tudi psa iskalca, ki je, kot je izvedel pozneje, izsledil sled storilca do polovice višine grajskega hriba, kar bi bilo približno mesto kjer je stal strelec¹⁴.

Na okrajnem sodišču v Radkersburgu je bil 14.januarja 1959 zaslišan Alfred Wolf (star 28 let, rojen v Fehringu, samski in stanujoč v Radkersburgu, Grazertorplatz 2) in povedal, da je bil okoli 0,15.ure v pisarni stražnice v neposredni bližini obmejnega mostu, ko je zaslišal dva strela. Takoj si je opasal pištolo ter stekel iz pisarne. Videl in slišal je, kako je Eisner zaklical moškemu, ki je tekkel po mostu » Stoj, carinska straža!« a se ta oseba ni ustavila. Uspelo jima je, da sta ga neposredno v bližini vrat žandarmerijske stražnice prijela ter odvedla v pisarno

¹² PAM, Komanda žandarmerijske postaje Radkersburg, E.Nr.92/59 (13.1.1959), š.k.660

¹³ PAM, Komanda žandarmerijske postaje Radkersburg, E.Nr.9e/59 (14.1.1959),š.k.660

¹⁴ PAM, Zaslišanje prič (Karl Eisner), (23.1.1959), HS 215/58, š.k.660

stražnice. Tam sta ga preiskala - ni imel orožja, sta pa iz odvzete osebne izkaznice razbrala, da je ta oseba Franc Rihtarič, rojen 29.9.1929 v Očeslavcih. Orožnikoma je pripovedoval, da je bil v spremstvu Janka Mlinariča iz Očeslavcev in Jožefa »Šinkoviča« iz Janževega vrha zasledovan od jugoslovanske patrolje.« Šinkovič » je imel dvocevno lovsko puško pri sebi. Ko so prišli čez grad v Gornjo Radgono so zagledali jugoslovanskega miličnika in je eden od njegovih spremljevalcev streljal na njega, drugi strel pa je oddal na svetilko in je nato, da bi pazil na ostala dva stekel po mostu in želel priti na varno. Wolf je tudi izpovedal, da so mu predstavili Rihtaričeve navedbe na glavni obravnavi a da le-te niso resnične. Rihtarič ni namreč orožništvu nikoli pripovedoval o nekem Škerjancu ali Jaki ampak je omenjal le Mlinariča in »Šinkoviča«, pa tudi Ivana Kreslarja kot svojega spremljevalca ni nikoli omenjal. Rihtaričeva izjava, da je bil pri Heleni Ornik in da je bil aretiran blizu deželne bolnice so povsem neresnične. Karl Eisner je bil, ko je bil zaslišan kot prič, zaposlen na železniškem carinskem uradu v Gradcu¹⁵.

Po vseh teh pridobljenih informacijah se je okrožno sodišče v Mariboru, ki je že vodilo glavno razpravo proti Francu Rihtariču odločilo še pridobiti podatke o osebah, ki jih je Franc Rihtarič omenjal avstrijskim žandarjem. Najprej so sami razjasnili, da je oseba z imenom »Šinkovič iz Jančevega vrha« zapisana napačno v avstrijskih informacijah - pravilno je le Žinkovič iz Janževega vrha. Ko je bila izvršena preverka v Očeslavcih, se je ugotovilo, da je Janko Mlinarič, sin Franca, rojen 16.11.1922 v Očeslavcih in da stanuje v Očeslavcih št. 45, pošta Spodnji Ivanjci ter da je po poklicu srednji kmet. Za Jožeta Žinkoviča pa se je ugotovilo, da na Janževem vrhu živijo kar trije in sicer: Jože Žinkovič, sin Franca in Jožefe, rojene Sodec, rojen 30.11.1904., stanujoč Janžev vrh št. 93, Jože Žinkovič, sin Ivana in Ivane, rojene Murko, rojen 20.2.1933, stanujoč Janžev vrh št. 29 in Jože Žinkovič, nezakonski sin Marije Žinkovič, rojen 1944, stanujoč Janžev vrh št.8 ter še Jože Žinkovič, sin Jožefa in Ane, rojene Lukovnjak, rojen 21.2.1931, nazadnje stanujoč v Črešnjevcih pri Gornji Radgoni in zaposlen v klavnici v Gornji Radgoni¹⁶

Slovenski preiskovalci so si bili enotni že od vsega začetka, ko so po streljanju na mostu 2. avgusta 1955, takoj sumili, da je izvršil uboj Alojza Bartola prav Franc Rihtarič in to sam. To so dokazovali z ogledom okolice mostu, ukradene lovske

¹⁵ PAM, Zaslišanje prič (Alfred Wolf), (14.1.1959), Hs 2/59, šk. 660

¹⁶ PAM, Okrožno sodišče Maribor ;fasc. Zadeva Rihtarič Franc,- poročilo,(17.3.1959), šk.660

puške, izjavami avstrijskih žandarjev in izjavami osumljenca, ki pa je na zaslišanjih spreminjal podrobnosti in se zapletal z lažmi.

Dokončno se je celotna zgodba o uboju prenesla na glavno obravnavo v procesu proti Francu Rihtariču in soobtoženim, ki se je začel 9. decembra 1958 na okrožnem sodišču v Mariboru.

Na zaslišanju, ko je že potekal proces na okrožnem sodišču, je opisal Franc Rihtarič čas po aretaciji v Avstriji 2. avgusta 1955. Bil je že pripravljen, da ga bodo avstrijski orožniki vrnil iv Jugoslavijo a naj bi prišel v Radkersburg nek civilist, baje Kanadčan od Interpola in zahteval, da ga ne vrnejo takoj. To odločitev naj bi Rihtariču povedal paznik. Naslednji dan, 3. avgusta, so ga odpeljali z vlakom proti Gradcu, z namenom, da ga tam zaslišijo in predajo sodišču zaradi storjenih številnih kaznivih dejanj še iz leta 1950. Po skoraj 60 km vožnje, ko sta ga spremljala dva žandarja, mu je, kljub temu, da je bil zvezan za roke z verigo, uspelo skočiti okoli 14. ure iz drvečega vlaka pri kraju Werndorf, oz. med postajama Kalsdorf in Abtissendorf (» Bahnkilometer 222 «, pred Gradcem¹⁷. Pri skoku si je poškodoval desno nogo in dobil brazgotine na čelu, ker je padel na kamenje ob progi. Iskali so ga, tudi s sledilnimi psi, a ga niso izsledili. Stekla je 8. in 9. avgusta obsežna zasledovalna akcija na območju Kalsdorf – Werndorf. Odkrili so v koruzni njivi skrivališče, kjer je Franc Rihtarič prenočeval, okoli 50 m vzhodno od zvezne ceste št. 67 in severno od zbiralnice mleka Kapfenberger v občini Werndorf. Po tu najdenih predmetih (» Steingutteller«) iz kraje pri Johannu Ludwigu iz Werndorfa, so dokazali, da je bil tat prav on. Spet je kradel, denar in hrano, predvsem kruh in se slovenskim zasliševalcem pozneje pohvalil, da je vsak dan izvršil kakšno dnevno tatvino, ne pa nobenega nočnega vloma. Ker je bil po skoku iz vlaka in padca ves raztrgan je ukradel tudi oblečila. Po Avstriji se je klatil kak mesec in se v sredini oktobra vrnil čez mejo, v nekem gozdu severno od Mure, v Prekmurje¹⁸.

¹⁷ PAM, Okrajno sodišče Maribor, Kazniva dejanja izvršena po Rihtarič Francu v Avstriji, fasc. III/LVI, ŠK.662

¹⁸ PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kazniva dejanja izvršena po Rihtarič Francu v Avstriji, fasc. III/LVI, šk.662

5 Smrt in pogreb Alojza Bartola

2. avgusta 1955, ob 7,15.uri, je *na* Okrožno sodišče v Mariboru telefoniral dr. Janez Marchetti, da je umrl Alojz Bartol, rojen leta 1920, miličnik v Gornji Radgoni, Apaška cesta, za» posledicami strelnih poškodb, ki jih je dobil pri izvrševanju svoje dolžnosti », Sporočilo je bilo predano Okrožnemu javnemu tožilcu in preiskovalnemu sodniku Vladimirju Kosiju ter predlagano, da se naj opravi obdukcija pokojnika, da bi se ugotovil uradni vzrok smrti.

V prosekuri Splošne bolnice v Mariboru, se je začela obdukcija ob 8,30.uri in končala ob 11,00, a se je prisostvovanju odpovedal namestnik javnega tožilca Gojmir Jelenc.

Obdukcijo pokojnika je opravil stalno zapriseženi sodni izvedenec dr. Janez Marchetti ter v obsežnem in natančnem zapisniku podal zunanji in notranji izvid ter končno mnenje. V končnem mnenju je zapisal,« ... da so bile ugotovljene strelne rane, kar 14, ki so bile razporejene po desni strani glave in zgornjega dela prsnega koša. Bile so med seboj oddaljene od 4 do 10 cm....Poškodbe dna 4.ventrikla so bile smrtonosne, zdravniška pomoč ni prišla v poštev. Neposredni vzrok smrti pa je bilo vdihovanje želodčne vsebine in krvi, ki je pritekala iz nosne votline...«. Za opravljeno obdukcijo in poštino za poslano kri v analizo je bil zdravniku izplačan honorar 375 din in institutu 100 din¹⁹. Institut za sodno medicino je opravil 9.8.1955 analizo odvzete krvi pokojnega Bartola in Okrožnemu sodišču v Maribor sporočil rezultat, da » je analiza po Widmarkovi metodi pokazala v krvi 0,19 % /kontrola 0,24 %/ reduktivnih snovi « in zapisal » Ugotovljena količina je v mejah dovoljenih variacij pri kemični analizi in nam kaže, da je bil pokojni ob času smrti trezen. Ker je med poškodbo in smrtjo preteklo le nekaj ur, sklepamo, da je bil trezen tudi ob času dogodka «²⁰.

O uboju je poročal tudi časopis Slovenski poročevalec in najprej zapisal, da je to storil » doslej neznan zločinec...po uboju pa pobegnil čez mejo«, v drugem delu kratke novice pa je za zločinca že omenil » 26.letnega vlomilca Fr. Rihteršiča, doma iz Očeslavcev...«²¹. Tudi časopis Dolenjski list je bralce obvestil o smrti njihovega

¹⁹ PAM, Zapisnik obdukcije (2.8.1955), š.k.662

²⁰ PAM, Okrožnemu sodišču v Mariboru (17.1955), š.k.662

²¹ Zločin na severni meji, Slovenski poročevalec, št.180/55 (5.8.1955); pravilno bi moralo biti Fr. Rihtarič

rojaka, ki je bil doma iz Loškega potoka oz. Hriba: » Pri izvrševanju službene dolžnosti je na naši severni meji pri Radgoni preminul miličnik Alojz Bartol, doma iz Hriba pri Loškem potoku. Ljudstvo Loškega potoka je s svojo veliko udeležbo na njegovi zadnji poti pokazalo, kako ceni svojega rojaka. Tudi starejši ljudje skoraj ne pomnijo tako velikega in svečanega pogreba, kot ga je imel pokojni Bartolj. V času, ko je ležal v prostorih občine, se je od njega poslovilo veliko število občanov, pripadniki LM pa so imeli častno stražo ob njegovi krsti. Pred odprtim grobom se je od njega poslovil tajnik občine in zastopnik LM. Godba je zaigrala žalostinko, vod miličnikov pa je izstrelil častno salvo. Na pogrebu so bili tudi predstavniki LM na čelu s komandantom LM Slovenije tov. Lokovškom ter predstavniki organizacij. Zapustil je ženo s tremi mladoletnimi otroci. Pokojnega Bartolja bomo ohranili v lepem spominu. C.M. ».²²

V zahvali » ob prerani smrti našega dragega Lojzeta Bartol » so se žena Zalka z otroki, starši, brata, sestra in ostalo sorodstvo » prisrčno zahvalili vsem, ki so pokojnika » pospremili na njegovi zadnji poti in mu darovali vence in cvetje ter sočustvovali z nami. Posebno se zahvaljujemo ljudski oblasti za skrb in organizacijo pogreba «²³.

Pokojni Alojz Bartol je bil rojen 27.junija 1920 na Hribu v Loškem potoku, očetu Alojzu in materi Tereziji. Bil je delavec, med vojno pa v ujetništvu. Bil je član ZK. Maja 1948 je vstopil v službo pri NM²⁴. Poročen je bil z Rozalijo (Zalka) in je služboval kot miličnik na PLM v Gornji Radgoni. Družina je stanovala na Apaški cesti, v stavbi nekdanjega gradiča Rottenturn, kjer so bili zapori in stanovanja za miličnike. Do PLM je imel le kakšen kilometer poti po Apaški cesti ali pa po Gubčevi pod grajskim hribom do mejnega prehoda. Žena mu je rodila sinova Toneta (rojen 9.1.1953) in Martina (rojen 11.11.1954), posvojen pa je bil Zalkin sin Alojz (»Lojze«, rojen aprila 1950) iz prvega njenega zakona. Po Bartolovi smrti je Zalka rodila še nezakonskega sina Stanislava (rojen 1.9.1962). Po Bartolovi smrti se je družina iz Gornje Radgona preselila na Trate oz. Cmurek in se pogosto, kar 27 krat, selila » zaradi strahu pred kakšnim maščevanjem, Zalka pa je umrla 1973«. V Bartolovi hiši v Loškem potoku so pozneje našli knjigo z naslovom Pali nepobedeni, ki jo hrani sin Martin Bartol²⁵.

²² Loški potok se je poslovil od rojaka, Dolenjski list, št. 32/55 (12.8.1955)

²³ Zahvala, Slovenski poročevalec, št. 182/55 (7.8.1955)

²⁴ Pali nepobedeni 1944-1964, Beograd 1965, str. 440

²⁵ Ustni viri: sin Martin Bartol (Rogaševci), sin Tone Bartol (Šentjernež) in njun bratranec Franc Bartol (Ribnica) ter Jakob Bartol iz Loškega potoka. december 2020.

15.aprila 1959 je bil Franc Rihtarič v sodnem procesu na okrožnem sodišču v Mariboru obsojen na smrt z ustrelitvijo, ki je bila po zavrnitvi pritožb obsojenca, na Vrhovno sodišče LR Slovenije v Ljubljani in Vrhovno sodišče FLRJ v Beogradu ter po zavrnitvi prošnje za pomilostitev (Zvezni izvršni svet), izvršena 30.oktobra 1959²⁶.

6 Zaključek

Ob vsem predstavljenem arhivskem gradivu se postavlja kar nekaj odprtih vprašanj, ki bodo morala biti dokončno razrešena in sicer:

- Franc Rihtarič ni na sodišču priznal uboja miličnika,
- puška ni bila najdena,
- na avstrijski strani ni bila odvzeta morebitna sled smodnika,
- da ga je vložena obtožnica bremenila za 84 kaznivih dejanj, ovrženih jih je bilo v procesu kar 38,
- zakaj justificirani nima znanega groba,
- Izjave ljudi, ki bi ga naj videli po uradni ustrelitvi (?).

Literatura

Arhiv republike Slovenije, SI AS 1931, MF Rd 001 do 008 (Rd je oznaka za okraj Radgona oz. Gornja Radgona).

Dolenjski list, št. 32/55 (12.8.1955).

Pali nepobeđeni 1944-1964, Beograd 1965.

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM); Okrožno sodišče Maribor 1945-1978, kazenski spis K 574/1958, šk.660, 661, 662.

Rihtarič, I. Rihtarič, F. (2021). Od resnice do mita, Pretetinec, Letis.

Slovenski poročevalec, št.182/55 (7.8.1955), št.180/55 (5.8.1955).

²⁶ Ivan Rihtarič, Franc Rihtarič - od resnice do mita, Pretetinec 2021

